

Zgodovinski časopis

HISTORICAL REVIEW

ZČ | Ljubljana | 78 | 2024 | št. 3-4 (170) | str. 263–512

Robin Dolar, *Zgodovina skozi periodizacijo: pojem pozne predmodernosti* • Neva Makuc, *Prva habsburško-beneška vojna in dnevnik Leonarda Amasea iz obdobja 1508–1510* • Nina Ošep, *Gospodarsko poslovanje škofa Tomaža Hrena s podložniki gospostva Gornji* • Jan Lhoták, *Burghership and honorary burghership in the Habsburg monarchy 1848–1918. Honorary categories or conflictual political fields?* • Jan Bernot, *Boj za šolo na Travi. O nacionalni diferenciaciji na obrobju Kočevske v zadnjih desetletjih 19. stoletja* • Janez Mlinar, *Tone Smolej, Ljudmila Štrekelj, pozabljena prva slovenska doktorica zgodovine* • Gašper Gabrijelčič, *The Origins of U.S. Bilateral Foreign Assistance. The Marshall Plan – A Benchmark for Contemporary U.S. Foreign Aid?*

Zgodovinski časopis

HISTORICAL REVIEW

ZČ | Ljubljana | 78 | 2024 | št. 3-4 (170) | str. 263–512

Izdaja
ZVEZA ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE
Ljubljana

GLASILO ZVEZE ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE

Mednarodni uredniški odbor: dr. Kornelija Ajlec (SI), dr. Tina Bahovec (SI),
dr. Bojan Balkovec (SI) (tehnični urednik), dr. Rajko Bratož (SI),
dr. Ernst Bruckmüller (AT), dr. Liliana Ferrari (IT), dr. Ivo Goldstein (HR),
dr. Žarko Lazarević (SI), dr. Dušan Mlacović (SI) (namestnik odgovornega
urednika), dr. Božo Repe (SI), dr. Franc Rozman (SI), Janez Stergar (SI),
dr. Imre Szilágyi (H), dr. Peter Štih (SI) (odgovorni urednik), dr. Marta
Verginella (SI), dr. Peter Vodopivec (SI), dr. Marija Wakounig (AT)

Za vsebino prispevkov so odgovorni avtorji, prav tako morajo poskrbeti za
avtorske pravice za objavljeno slikovno in drugo gradivo, v kolikor je to
potrebno. Ponatis člankov in slik je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in
navedbo vira.

Redakcija tega zvezka je bila zaključena 15. november 2024.

Oblikovanje in oprema: Vesna Vidmar

Sedež uredništva in uprave: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani,
Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija, tel.: (01) 241-1200,
e-pošta: info@zgodovinskicasopis.si; <http://www.zgodovinskicasopis.si>

Letna naročnina: za leto/letnik 2024: za nečlane in zavode 32 €, za društvene člane 24 €,
za društvene člane – upokojence 18 €, za društvene člane – študente 12 €.
Cena tega zvezka v prosti prodaji je 16 € (z vključenim DDV).

Naročnina za tujino znaša za ustanove 45 €, za posameznike 35 €
in za študente 25 €.

Plačuje se na transakcijski račun: SI 56020 1 000 12083935
Zveza Zgodovinskih društev Slovenije, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana,
Slovenija
Nova Ljubljanska banka, d.d., Trg Republike 2, 1520 Ljubljana LJBAS12X

Sofinancirajo: Publikacija izhaja s finančno pomočjo Javne agencije za raziskovalno
dejavnost RS

Prelom: ABO grafika d.o.o. – zanjo Igor Kogelnik

Tisk: ABO grafika d.o.o., Ljubljana, december 2024

Naklada: 500 izvodov

Zgodovinski časopis je evidentiran v naslednjih mednarodnih podatkovnih
bazah: Scopus, European Reference Index for the Humanities (ERIH),
Historical Abstracts, International Bibliography of the Social Sciences,
ABC CLIO, America: History and Life, Bibliography of the History of Art,
Ulrich's Periodicals Directory, Russian Academy of Sciences Bibliographies.

<http://www.zgodovinskicasopis.si>
info@zgodovinskicasopis.si

ISSN 0350-5774	
UDK	949.712(05)
UDC	

BULLETIN OF THE HISTORICAL ASSOCIATION OF SLOVENIA (HAS)

International Editorial Board: Kornelija Ajlec, PhD, (SI), Tina Bahovec, PhD, (SI), Bojan Balkovec, PhD, (SI) (Technical Editor), Rajko Bratož, PhD, (SI), Ernst Bruckmüller, PhD, (AT), Liliana Ferrari, PhD, (IT), Ivo Goldstein, PhD, (HR), Žarko Lazarević, PhD, (SI), Dušan Mlacović, PhD, (SI) (Deputy Editor-in-Charge), Božo Repe, PhD, (SI), Franc Rozman, PhD, (SI), Janez Stergar (SI), Imre Szilágyi, PhD, (H), Peter Štih, PhD, (SI) (Editor-in-Chief), Marta Verginella, PhD, (SI), Peter Vodopivec, PhD, (SI), Marija Wakounig, PhD, (AT)

The authors are responsible for the contents of their articles, they must also secure copyrights for the published photographs and figures when necessary. Reprints of articles, photographs, and graphic material are only allowed with explicit permission of the editorial office and must be cited as sources.

The editing of this issue was completed on November 15, 2024.

Design: Vesna Vidmar

Headquarters and Mailing Address: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenia, phone: +386 1 241-1200, e-mail: info@zgodovinskiasopis.si; <http://www.zgodovinskiasopis.si>

Annual Subscription Fee (for 2024): non-members and institutions 32 €, HAS members 24 €, retired HAS members 18 €, student HAS members 12 €.

Price: 16 € (VAT included).

Subscription Fee: foreign institutions 45 €, individual subscription 35 €, student subscription 25 €
Transaction Account Number: SI 56020 1 000 12083935
Zveza Zgodovinskih društev Slovenije, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana,
Nova Ljubljanska banka, d.d., Trg Republike 2,
1520 Ljubljana LJBASI2X

Co-Financed by: Slovenian Research Agency

Printed by: ABO grafika d.o.o., Ljubljana, December 2024

Print Run: 500 copies

Historical Review is included in the following international databases: Scopus, European Reference Index for the Humanities (ERIH), Historical Abstracts, International Bibliography of the Social Sciences, ABC CLIO, America: History and Life, Bibliography of the History of Art, Ulrich's Periodicals Directory, Russian Academy of Sciences Bibliographies.

<http://www.zgodovinskiasopis.si>
info@zgodovinskiasopis.si

ISSN 0350-5774	
UDK	949.712(05)
UDC	

Razprave – Studies

- Robin **Dolar**, Zgodovina skozi periodizacijo:
 pojem pozne predmodernosti270–326
 History Through the Lens of Periodization: The Concept of Late
 Premodernity
- Neva **Makuc**, Prva habsburško-beneška vojna in dnevnik
 Leonarda Amasea iz obdobja 1508–1510328–342
 The First Habsburg-Venetian War and Leonardo Amaseo's
 Diary from 1508–1510
- Nina **Ošep**, Gospodarsko poslovanje škofa Tomaža Hrena s podložniki
 gospostva Gornji Grad344–375
 Land surveyor's relief: The influence of cadastral surveys
 on the execution of the land relief in Carniola
- Jan **Lhoták**, Burghership and honorary burghership in
 the Habsburg monarchy 1848–1918.
 Honorary categories or conflictual political fields?376–402
 Meščanstvo in častno meščanstvo v habsburški monarhiji 1848–1918.
 Častne kategorije ali polja političnih konfliktov?
- Jan **Bernot**, Boj za šolo na Travi. O nacionalni diferenciaciji na obrobju
 Kočevske v zadnjih desetletjih 19. stoletja404–420
 Struggle for a School at Trava. On National Differentiation
 on the Outskirts of the Gottschee Region in the Final Decades
 of the 19th Century
- Janez **Mlinar**, Tone **Smolej**, Ljudmila Štrekelj, pozabljena
 prva slovenska doktorica zgodovine422–439
 Ljudmila Štrekelj, the Forgotten First Slovenian Woman
 with a Doctorate in History
- Gašper **Gabrijelčič**, The Origins of U.S. Bilateral Foreign Assistance.
 The Marshall Plan – A Benchmark for Contemporary
 U.S. Foreign Aid?440–469
 Začetki bilateralne zunanje pomoči ZDA.
 Marshallov načrt – zlati standard za sodobno zunanjo pomoč?

Zapisi – Notes

Rok Stergar , Walter Lukan, zgodovinar dunajske šole (ob njegovi osemdesetletnici)	472–477
Walter Lukan, a historian of the Vienna School, on the occasion of his 80th birthday.	

Jubileji – Anniversaries

95 let dr. Eme Umek (Andrej Nared)	480–483
On the Occasion of Dr Ema Umek's 95th Birthday	

Ocene in poročila – Reviews and Reports

Herwig Wolfram, Rimsko cesarstvo in njegovi Germani: pripoved o izvoru in prihodu (Rok Ribič)	486–489
Lilijana Žnidaršič Golec, Metoda Kokole (ur.), Jurij Slatkonja (1456–1522): od Kranjske do Dunaja (Janez Höfler) ...	490–494
Darja Mihelič, Obzorje duha Istranov zgodnjega novega veka. Popis zapuščine premožnega meščana (1599) (Ignacij Voje)	495–497
Sergije Dimitrijevič, Tuji kapital v gospodarstvu bivše Jugoslavije (Neven Borak)	498–500
Janez Mulec, Življenjska pot matematika Iva Laha (Željko Oset)	501–502

* * *

Navodila avtorjem prispevkov za Zgodovinski časopis	504–507
Instructions for Authors	
Letno kazalo Zgodovinskega časopisa 78, 2024	508–512
Annual Content of Zgodovinski časopis – Historical Review 78, 2024	

Zapisi

Rok Stergar

Walter Lukan, zgodovinar dunajske šole (ob njegovi osemdesetletnici)

Na simpoziju, ki sem se ga proti koncu prejšnjega stoletja udeležil kot doktorski študent, se je v diskusiji po referatu o Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov oglasil tudi Walter Lukan. Zanimalo ga je, koliko uradnikov je imela Država SHS, in bil je nenavadno vztrajen, saj se ni zadovoljil s prvim odgovorom.¹ Priznam, v času poosamosvojitvene evforije, ko se je marsikomu zdelo, da je bila kratkotrajna Država SHS boljša verzija Jugoslavije, se mi je vprašanje zdelo nekoliko nenavadno. Država je vendar bila ustanovljena, imela je svoje oblastne organe, celo svojo vojsko, navezovala je diplomatske stike, čeprav ni bila nikoli mednarodno priznana.² Zakaj bi torej bilo pomembno, koliko uradnikov je delalo v njeni službi?

Šele desetletja pozneje, po tem ko sem tudi sam pregledal številne vire iz tistega časa in prebral precej relevantnega zgodovinopisja, sem v celoti razumel pronicljivost vprašanja in predvsem zgodovinarja, ki ga je postavil. S svojo kratko intervencijo je Lukan namreč poskušal nekoliko prizemljiti navdušenje nad slovensko državnostjo in opozoriti na realnost prelomnega časa po razpadu Habsburške monarhije v jeseni 1918. Ta pa je bila precej klavrna. Po razglasitvi samostojnosti nova država ni imela mednarodno priznanih meja in italijanske čete so zasedle precejšen del ozemelj, ki jih je Država Slovencev, Hrvatov in Srbov zahtevala zase, velik del prebivalstva na teh ozemljih si nove države ni želel, marsikje so se ljudje odkrito upirali, povsod so bili lačni in pestile so jih nalezljive bolezni, predvsem španska gripa.³ Prekmurje je ostalo v okviru Madžarske, tamkajšnji slovansko govoreči prebivalci pa so bili do nacionalnega projekta, ki se je začel uresničevati

¹ Stane Granda in Barbara Šatej, ur., *Slovenija 1848-1998: iskanje lastne poti* (Ljubljana, 1998), 337.

² Jurij Perovšek, *Slovenska osamosvojitve v letu 1918: študija o slovenski državnosti in Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov* (Ljubljana, 1998); Jurij Perovšek, *Slovenski prevrat 1918: položaj Slovencev v Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov* (Ljubljana, 2018).

³ Lev Centrih, 'Govorile so celo strojnice!' Boljševizem v prevratni dobi na Slovenskem: Med preprostim ljudskim uporništvom in vplivi ruske revolucije, v *Slovenski prelom 1918*, ur. Aleš Gabrič (Ljubljana, 2019), 311–27; Katarina Keber, 'O španski bolezni, hripi posebne vrste': ljubljanska izkušnja s pandemijo španske gripe, *Acta Histriae* 28, št. 1 (2020), 41–58; Rok Stergar, 'Yugoslavia is Worthless . . . You can get neither Sugar nor Kerosene.' Food Supply and Political Legitimacy in the Slovene Part of Yugoslavia, 1918–1924, *Austrian History Yearbook* 55 (2024), 254–265; Mojca Šorn, Epidemija španske gripe v Ljubljani: 'Pričakujemo, da mestni magistrat občinstvu vendar kaj pove o tej bolezni', *Prispevki za novejšo zgodovino* 61, št. 3 (2021); Grega Žorž, Italijanska zasedba slovenskih krajev v novembru 1918, *Zgodovinski časopis* 70 (2016), 364–80.

na drugem bregu Mure, skrajno zadržani.⁴ Vojska nove države je res obstajala, toda vojakov in častnikov, ki bi se bili pripravljene zanj boriti, je bilo bore malo in zato je bil odziv na mobilizacijo klavrn. Uradniki in uradnice so sicer prihajali v pisarne, toda v njihovo lojalnost niso verjeli niti ministri nove države, ki so se zato lotili temeljitih čistk.⁵ Razlogov za evforijo res ni bilo, kar so navsezadnje vedeli tudi voditelji nove države in se zato brez obotavljanja odločili za združitev z zmagovito Srbijo.

Lukanovo vprašanje, čeprav na prvi pogled banalno, je bilo torej še kako na mestu. Dejstvo, da ga je sploh zastavil, pa dobro kaže, kakšen zgodovinar je Walter Lukan. Ne samo izjemno natančen in hkrati poznavalski, ampak tudi kritičen, tako do sebe kot do drugih. Na to kažejo tudi nekatere druge Lukanove intervencije, bodisi v obliki diskusijskih prispevkov, bodisi v obliki člankov. Leta 1986 je na primer v diskusiji o stanju slovenskega zgodovinopisja govoril o pomenu preseganja „meja nacionalnega zgodovinopisja“ in škodljivih posledicah pretiranega fokusa na „raziskovanje zgodovine lastnega naroda.“ Pri tem je opozoril tudi na ostanke „nacionalnoromantič[ega] zgodovinopisj[a] z metafizično patetičnimi predstavami o narodu kot zgodovinskem subjektu.“⁶

Ni pa Walter Lukan ostal le pri opozorilih, ampak je poziv h kritičnosti in komparativnosti, ki ga najdemo v njegovi diskusiji iz leta 1986, apliciral tudi v lastnem raziskovanju. Med drugim v izjemno zanimivi primerjavi slovenskega nacionalnega gibanja v letih 1848/49 s slovaškim. V kratkem članku, objavljenem leta 1998, je opozoril na spregledano dejstvo, da slovensko gibanje v času „pomladi narodov“ ni uspelo vzpostaviti enotnega vodstva, in sicer kot edino izmed večjih nacionalnih gibanj v drugih delih cesarstva.⁷ Na eni strani je s postavitvijo slovenskega nacionalnega gibanja v širši habsburški kontekst pokazal na podobnosti s sočasnimi nacionalnimi gibanji v drugih delih cesarstva, na drugi pa tudi na nekatere pomembne razlike in s tem zelo konkretno prikazal, zakaj so takšni pristopi smiselni in pomembni.

K povezavam med Slovaki in Slovenci se je Lukan vrnil še nekajkrat. Med drugim je o tem pisal v zanimivem članku o razpoloženju med slovensko govorečim prebivalstvom v zadnjem letu prve svetovne vojne. Pri tem je kot vir uporabil po-

⁴ Jernej Kosi, The Imagined Slovene Nation and Local Categories of Identification: ‚Slovenes‘ in the Kingdom of Hungary and Postwar Prekmurje, *Austrian History Yearbook* 49 (2018), 87–102; Jernej Kosi, „Yugoslavia Has Nothing. Yugoslavia Has No Bread. But Hungary Gives Us Bread“: Access to Food and (Dis)Loyalty in a ‚Redeemed‘ Yugoslav Borderland, *Austrian History Yearbook* 55 (2024), 283–297.

⁵ Ervin Dolenc, Deavstrizacija v politiki, upravi in kulturi v Sloveniji, v *Slovensko-avstrijski odnosi v 20. stoletju = Slowenisch-österreichische Beziehungen im 20. Jahrhundert*, ur. Dušan Nečak idr. (Ljubljana, 2004), 81–94; Damijan Guštin, „Vojska Države SHS, v *Slovenski prelom 1918*, ur. Aleš Gabrič (Ljubljana, 2019), 117–38; Rok Stergar, Continuity, Pragmatism, and Ethnolinguistic Nationalism: Public Administration in Slovenia during the Early Years of Yugoslavia, v *Hofratsdämmerung? Verwaltung und ihr Personal in den Nachfolgestaaten der Habsburgermonarchie 1918 bis 1920*, ur. Peter Becker idr. (Wien, 2020), 179–92.

⁶ Zgodovinopisje na Slovenskem danes, *Zgodovinski časopis* 41, št. 1 (1987), 162.

⁷ Walter Lukan, Slovenci in Slovaki v revolucionarnih letih 1948/49, v *Slovenija 1848–1998: iskanje lastne poti*, ur. Stane Granda in Barbara Šatej (Ljubljana, 1998), 44–51.

ročila pisemskih cenzorjev, posebno pa je osvetlil vlogo enega izmed sestavljavcev poročil, slovaškega politika Milana Hodže.⁸ Vir se je že pred tem večkrat pokazal kot izjemno koristen, med drugim ga je pri svojem raziskovanju uporabila Petra Svoltjšak, še prej pa izraelska zgodovinarica Iris Rachamimov.⁹

Zgodovina prve svetovne vojne je bila sicer ena osrednjih tematik Lukanovega raziskovanja. Veliko je pisal o slovenski politiki med prvo svetovno vojno, med drugim v obsežnem članku Habsburška monarhija in Slovenci v prvi svetovni vojni, ki je leta 2008 izšel v Zgodovinskem časopisu.¹⁰ Članek je bil osnova za knjigo *Iz črnožolte kletke narodov v zlato svobodo? Habsburška monarhija in Slovenci v prvi svetovni vojni*, ki je leta 2014 izšla v Zbirki Zgodovinskega časopisa, in še nekoliko dopolnjeno nemško izdajo, ki je z naslovom *Die Habsburgermonarchie und die Slowenen im Ersten Weltkrieg* na Dunaju izšla tri leta pozneje.¹¹ V teh delih je Lukan sintetiziral svoje predhodne raziskave ter z novimi viri in premišljenimi interpretacijami nadgradil in deloma revidiral standardno monografijo Janka Pleterskega o slovenski politiki v veliki vojni.¹²

Prvi svetovni vojni se je posvečal tudi v svojih predavanjih na ljubljanski Filozofski fakulteti, s katero je kot zunanji sodelavec začel sodelovati leta 1995 in bil po izvolitvi za docenta leta 1997 od leta 1999 do upokojitve leta 2009 tam tudi zaposlen. V tem času je bil leta 2002 izvoljen za izrednega, leta 2008 pa za rednega profesorja. Nekaj let je predaval tudi na Univerzi v Mariboru, pred tem je bil vrsto let zunanji sodelavec Inštituta za vzhodno in jugovzhodno Evrope dunajske univerze. Študenti in študentke ter kolegi in kolegice smo si ga zapomnili kot odličnega predavatelja, ki je kombiniral široko znanje z občutkom za detajle. Z vso resnostjo je vodil tudi seminarje, kjer je študentke in študente neprenehno opozarjal na pogosto premalo poudarjene vidike znanstvenega dela, med drugim na natančno citiranje. Seminarje je običajno kombiniral z ekskurzijo v nekdanjo

⁸ Walter Lukan, *Die politische Meinung der slowenischen Bevölkerung 1917/18 im Spiegel der Zensurberichte des Gemeinsamen Zentralnachweissbureaus für Kriegsgefangene in Wien: (mit besonderer Berücksichtigung des Verfassers der Berichte – Milan Hodža)*, v *Nationalismus, Gesellschaft und Kultur in Mitteleuropa im 19. und 20. Jahrhundert : Festschrift für Jiří Kořalka zum 75. Geburtstag = Nacionalismus, společnost a kultura ve střední Evropě 19. a 20. století: Pocta Jiřímu Kořalkovi k 75. narozeninám*, ur. Jiří Pokorný, Luboš Velek in Alice Velkova (Praha, 2007), 217–83.

⁹ Petra Svoltjšak, Slovenci v primežu avstrijske cenzure v *Velika vojna in Slovenci: 1914–1918*, ur. Katja Kleindienst in Peter Vodopivec (Ljubljana, 2005), 109–27; Iris Rachamimov, *Imperial Loyalties and Private Concerns: Nation, Class, and State in the Correspondence of Austro-Hungarian POWs in Russia, 1916–1918*, *Austrian History Yearbook* 31 (2000), 87–105; Iris Rachamimov, *Arbiters of Allegiance: Austro-Hungarian Censors during World War I*, v *Constructing Nationalities in East Central Europe*, ur. Pieter M. Judson in Marsha L. Rozenblit (New York, Oxford, 2005), 157–77.

¹⁰ Walter Lukan, *Habsburška monarhija in Slovenci v prvi svetovni vojni*, *Zgodovinski časopis* 62, št. 1/2 (2008), 91–149.

¹¹ Walter Lukan, *Iz črnožolte kletke narodov v zlato svobodo? Habsburška monarhija in Slovenci v prvi svetovni vojni* (Ljubljana, 2014); Walter Lukan, *Die Habsburgermonarchie und die Slowenen im Ersten Weltkrieg*, *Austriaca* 11 (Wien, 2017).

¹² Janko Pleterski, *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo: Politika na domačih tleh med vojno 1914-1918* (Ljubljana, 1971).

cesarsko prestolnico, na Dunaj, kjer so seminaristke in seminaristi spoznali nekatere knjižnice in arhive, brez katerih si raziskovanja zgodovine habsburške Srednje Evrope ni mogoče predstavljati. Kot predavatelj in tudi kot mentor je pričakoval in zahteval veliko, a hkrati tudi zelo veliko dal.

Če lahko brez pretiravanja zapišemo, da je Walter Lukan najpomembnejši slovenski zgodovinar prve svetovne vojne svoje generacije, velja spomniti tudi, da se pri svojem raziskovanju svetovnega spopada ni omejeval le na imaginarno deželo, neposrečeno imenovano „na Slovenskem.“ Objavljal je tudi raziskave, ki so presegle prostor današnje Slovenije, in se s tem uvrstil med redke slovenske zgodovinarje in zgodovinarke, ki se pri svojem raziskovanju ne osredotočajo le na prostor med Kolpo in Sotlo na jugu in Celovško kotlino na severu ter med Tržaškim zalivom na zahodu in Panonsko ravnino na vzhodu. V zadnjih letih se ukvarja predvsem s knjigo o saniteti na soški fronti in njenem zaledju in je nekatera parcialna dognanja že objavil.¹³ Pred tem je leta 1983 v soavtorstvu objavil nemško knjigo o avstro-ogrski in nemški vojni propagandi, k sorodni temi – vojnim razglednicam in propagandi – pa se je vrnil tudi v publikaciji, ki je leta 1992 izšla ob razstavi v dunajskem Vojnozgodovinskem muzeju, in v več člankih, objavljenih v nemščini in tudi italijanščini.¹⁴ S temi objavami se je Walter Lukan v mednarodni historiografiji kar zadeva propagando in predvsem razglednice uveljavil kot referenčni avtor. Čeprav je knjiga *Jeder Schuss ein Russ, jeder Stoss ein Franzos* izšla pred več kot štirimi desetletji, je še vedno pogosto citirana, kar velja tudi za poznejše Lukanove objave o tematiki.¹⁵

Njegov v slovenščini objavljen pregled historiografije o prvi svetovni vojni iz leta 2005 tudi sodi med objave, ki niso osredotočene na današnji slovenski prostor, in je še vedno izvrsten pripomoček, čeprav je po izidu, predvsem v času stoletnice, izšla vrsta pomembnih novih del in se je že tako nepregleden nabor literature močno povečal.¹⁶ Najbrž ni naključje, da je Walter Lukan, ki je bil od leta 1971 zaposlen na nekdanjem Avstrijskem inštitutu za Vzhodno in Jugovzhodno

¹³ Walter Lukan, *Ärgernis im ‚Toleranzhaus‘ des Brückenkopfes Görz (1916): Ein Beitrag zur Sitten- und Sanitätsgeschichte der Isonzofront*, v *Nečakov zbornik: procesi, teme in dogodki iz 19. in 20. stoletja*, ur. Kornelija Ajlec, Bojan Balkovec in Božo Repe (Ljubljana, 2018), 77–117.

¹⁴ Hans Weigel, Walter Lukan in Max Demeter Peyfuss, *Jeder Schuss ein Russ, jeder Stoss ein Franzos: Literarische und graphische Kriegspropaganda in Deutschland und Österreich, 1914-1918* (Wien, 1983); Brigitte Holl in Walter Lukan, ... *und Friede den Menschen ...: Weihnachten und Jahreswechsel im 1. Weltkrieg: Postkarten, Photos, Erinnerungen* (Wien, 1992); Walter Lukan, *Die Kriegspostkarte Österreich-Ungarns im Ersten Weltkrieg: ausgewählte Beispiele zum Leitthema ‚Staat und Provinz‘*, v *Provincial turn: Verhältnis zwischen Staat und Provinz im südöstlichen Europa vom letzten Drittel des 17. bis ins 21. Jahrhundert*, ur. Ulrike Tischler-Hofer in Karl Kaser (Frankfurt, 2017), 145–87; Walter Lukan, *Der große Krieg im Spiegel der Kriegspostkarte: Österreich-Ungarn und Italien 1914-1918 = La grande guerra vista alla luce delle cartoline postali belliche: L’Austria-Ungheria e l’Italia 1914-1918*, v *Österreich-Ungarn und Italien im Ersten Weltkrieg = Austria-Ungheria e Italia nella Grande Guerra*, ur. Andreas Gottsmann, Romano Ugolini, in Stefan Wedrac (Wien, 2019), 283–328.

¹⁵ Gl. npr. Joachim Bürgschwentner, *War Relief, Patriotism and Art: The State-Run Production of Picture Postcards in Austria 1914–1918*, *Austrian Studies* 21 (2013), 99–120.

¹⁶ Walter Lukan, *Zgodovinske slike o prvi svetovni vojni, v Velika vojna in Slovenci: 1914–1918*, ur. Katja Kleindienst in Peter Vodopivec (Ljubljana, 2005), 16–34.

Evropo in bil nekaj desetletij vodja inštitutske knjižnice, ob omenjenem pregledu literature o veliki vojni objavil še nekaj zelo koristnih bibliografskih esejev. Na tem mestu naj omenim kritične preglede historiografije o Slovenski ljudski stranki in o eni ključnih osebnosti slovenskega političnega katolicizma, Janezu Evangelistu Kreku.¹⁷ Opozoriti velja tudi na njegov standardni pregled knjižnega gradiva o Vzhodni in Jugovzhodni Evropi v avstrijskih knjižnicah. Priročnik je bil pred široko dostopnostjo knjižničnih katalogov na spletu ključnega pomena in je od leta 1982, ko je prvič izšel, doživel več izdaj.¹⁸ Toda bilo bi narobe, če bi takšne preglede povezovali le z Lukanovim bibliotekarskim alteregom. Pozornost, ki jo namenja temu žanru, je predvsem izraz njegovega historiografskega pristopa, ki venomer izhaja iz karseda popolnega poznavanja obstoječih raziskav. Površnost in hitenje vsekakor nista lastnosti, ki bi ju mogli povezovati z Walterjem Lukanom.

Ob prvi svetovni vojni je bila v središču Lukanovega zanimanja zgodovina slovenskega političnega katolicizma v Habsburški monarhiji in – manj pogosto – v prvi Jugoslaviji. Hkrati ni mogoče spregledati, da niti pri pisanju o politični zgodovini Lukan ni ostal omejen na slovensko politiko in je vsaj občasno pisal o širšem južnoslovanskem prostoru.¹⁹ Vsekakor Walter Lukan sodi med ključne raziskovalce slovenskega političnega katolicizma in slovenske meščanske politike v poznem habsburškem obdobju. Navsezadnje se tudi njegove raziskave prve svetovne vojne v veliki meri fokusirajo na politično zgodovino. Ena njegovih prvih objav, članek, ki je leta 1982 izšel v Prispevkih za zgodovino delavskega gibanja, se je ukvarjala s Krekom in ljudsko stranko, v naslednjih letih in desetletjih pa je sledila vrsta člankov in poglavij na to temo.²⁰ Med drugim je pisal o nekaterih ključnih osebnostih slovenskega političnega katolicizma, pri čemer zlasti izstopa njegova disertacija o Kreku, ki je še vedno najboljša biografija tega pomembnega politika.²¹ Tudi zato vsi, ki raziskujemo to obdobje, že dolgo nestršno pričakujemo knjižno objavo dopolnjene verzije.

Ob delu na univerzi, raziskovanju, objavljanju in vodenju knjižnice Lukanova profesionalna dejavnost obsega tudi uredniško delo. Dolgo je bil urednik pomembne revije Österreichische Osthefte, sam ali v sodelovanju je uredil še vrsto zbornikov, ki so izšli kot posebne številke revije ali pri drugih založnikih. Med drugim jubilejni zbornik, ki je izšel ob sedemdesetletnici pomembnega avstrijskega zgodovinarja

¹⁷ Walter Lukan, Zgodovino pisje o Slovenski ljudski stranki: za obdobje od začetkov leta 1890 do konca Kraljevine Jugoslavije leta 1941, v *Historični seminar 4: zbornik predavanj 2001–2003*, ur. Metoda Kokole, Vojislav Likar, in Peter Weiss (Ljubljana, 2003), 189–207; Walter Lukan, Janez Ev. Krek – biografski in bibliografski pregled, v *Krekov simpozij v Rimu*, ur. Edo Škulj (Celje, 1992), 7–17.

¹⁸ Walter Lukan in Max Demeter Peyfuss, *Ost- und Südosteuropa-Sammlungen in Österreich* (Wien, 1982).

¹⁹ Walter Lukan, Die nationalpolitischen Positionen der Kroaten, Serben und Slowenen in der Verfassungsdiskussion 1848/49 im Kaisertum Österreich, v *Verfassungswandel um 1848 im europäischen Vergleich*, ur. Martin Kirsch in Pierangelo Schiera (Berlin, 2001), 389–405.

²⁰ Walter Lukan, Janez Ev. Krek in slovensko nacionalno vprašanje, *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja* 22, št. 1/2 (1982), 25–53.

²¹ Walter Lukan, Zur Biographie von Janez Evangelist Krek (1865–1917), doktorska disertacija (Universität Wien, 1984).

Richarda Georga Plaschke, pa tudi zbornika z novimi raziskavami o Francu Miklošiču in Jerneju Kopitarju.²² Tako Lukanove objave kot njegovo uredniško delo kažejo, da je bil trdno vpet v mednarodne raziskovalne mreže, precej let preden je to v slovenskem zgodovinoisju postalo nujno in običajno.

Lukanova fascinacija s preteklostjo in nagnjenost k perfekcionizmu se odraža tudi v njegovem zbirateljstvu. Zbiranje razglednic je že davno preseglo okvire prostočasne dejavnosti in amaterskega navdušenja, saj je Lukan eden najpomembnejših zbirateljev v nekdanj habsburški Srednji Evropi. Kot je pojasnil v nedavnem intervjuju, je razglednice začel zbirati kot študent, njegova impresivna zbirka pa obsega že okrog četrta milijona kosov.²³ Pri tem je razglednice Lukan vedno razumel kot zanimiv vir in izhodišče za zgodovinoisne obravnave in ne le kot kuriozitetu in zbirateljski objekt. Ob že omenjenih publikacijah na temo razglednic v prvi svetovni vojni so tako nastale tudi nekatere druge objave, med katerimi velja posebej izpostaviti spremna besedila pri bogato ilustriranih in zelo popularnih knjigah Pozdrav iz Ljubljane: Mesto na starih razglednicah (Ljubljana, 1986) in Pozdravi iz slovenskih krajev: Dežela in ljudje na starih razglednicah (Ljubljana, 1987). Razglednice iz njegove zbirke niso predstavljale samo pomembnega temelja za ti dve knjigi, ampak jih najdemo še v številnih drugih publikacijah, pojavljajo se na mnogih priložnostnih razstavah. Kolegice in kolegi, ki iščejo primerno razglednico za ilustracijo svojega predavanja ali publikacije, se na Walterja Lukana pogosto obračajo in njihove prošnje praviloma ne ostajajo neodgovorjene. Tudi njegova bogata privatna knjižnica je iz zagate rešila marsikaterega zgodovinarja in zgodovinarke. Ko so zaman iskali pomembno, a težko dostopno knjigo ali brošuro, je na pomoč pogosto priskočil prijazni kolega z Dunaja. Iz zagat nas prav tako rešujejo njegovi kolegialni namigi in nasveti, ki kažejo, da raziskovanje preteklosti razume kot ekipni šport, kjer je za najboljše rezultate potrebno sodelovati.

Tudi po upokojitvi Walter Lukan ostaja aktiven in nadaljuje z delom na svojih raziskovalnih temah. Z značilno akribijo, kvaliteto, ki ji današnji čas sicer ni najbolj naklonjen, pripravlja nove objave, ki se jih vsi poznavalci in občudovalci njegovega dela že zelo veselimo.

²² Walter Lukan, ur., *Franz Miklosich (Miklošič): neue Studien und Materialien anlässlich seines 100. Todestages* (Wien, 1991); Walter Lukan, ur., *Bartholomäus (Jernej) Kopitar: neue Studien und Materialien anlässlich seines 150. Todestages* (Wien, Köln, Weimar, 1995); Walter Lukan in Arnold Suppan, ur., *Nationalitäten und Identitäten in Ostmitteleuropa: Festschrift aus Anlaß des 70. Geburtstages von Richard Georg Plaschka* (Wien; Köln; Weimar, 1995).

²³ Andrea Ruscher, Vom Ansichtskarten-Sammeln: ‚Die Liebe zum Detail entwickelte sich in Wien‘, Wien Museum Magazin, 29. avgust 2023, <https://magazin.wienmuseum.at/vom-ansichtskarten-sammeln>.

LETNO KAZALO – ANNUAL CONTENTS

Razprave – Studies

- Rajko **Bratož**, Marcellinus von Dalmatien und die Frage der
Verselbständigung Dalmatiens zu seiner Zeit8–29
Marcelin iz Dalmacije in vprašanje osamosvojitve
Dalmacije v njegovem času
- Svit **Komel**, Vpliv katastrskih popisov na izvedbo zemljiške
odveze na Kranjskem30–99
Land surveyor's relief: The influence of cadastral surveys
on the execution of the land relief in Carniola
- Miha **Zobec**, Tomajski posestnik in politik Anton Černe (1813-1891)
med Dunajem in izvorno skupnostjo: pogled na življenjsko pot
vaškega mogotca 100–119
Tomaj landowner and politician Anton Černe (1813-1891)
between Vienna and his community of origin:
a close-up look at the life of a village tycoon
- Tomasz **Jacek Lis**, Austrian-Croat relations in Habsburg
Bosnia and Herzegovina120–147
Avstrijsko-hrvaški odnosi v habsburški Bosni in Hercegovini
- Žarko **Leković**, An overview of Political, Diplomatic and Social
Affairs in Montenegro on the Eve of the First World War 148–166
Pregled političnih, diplomatskih in družbenih razmer
v Črni gori na predvečer prve svetovne vojne
- Biljana **Ristić**, Vojaške bolnišnice in pokopališče v Škofji Loki168–190
The Field Hospitals and Military Cemetery in Škofja Loka
- Oto **Luthar**, Poletje s Tukididom. O nekaterih aktualnih
vprašanjih zgodovinskega192–215
Summer with Thucydides. On Some Current
Questions of Historiography

- Robin **Dolar**, Zgodovina skozi periodizacijo:
 pojem pozne predmodernosti270–326
 History Through the Lens of Periodization: The Concept of Late
 Premodernity
- Neva **Makuc**, Prva habsburško-beneška vojna in dnevnik
 Leonarda Amasea iz obdobja 1508–1510328–342
 The First Habsburg-Venetian War and Leonardo Amaseo's
 Diary from 1508–1510
- Nina **Ošep**, Gospodarsko poslovanje škofa Tomaža Hrena s podložniki
 gospodstva Gornji Grad344–375
 Land surveyor's relief: The influence of cadastral surveys
 on the execution of the land relief in Carniola
- Jan **Lhoták**, Burghership and honorary burghership in
 the Habsburg monarchy 1848–1918.
 Honorary categories or conflictual political fields?376–402
 Meščanstvo in častno meščanstvo v habsburški monarhiji 1848–1918.
 Častne kategorije ali polja političnih konfliktov?
- Jan **Bernot**, Boj za šolo na Travi. O nacionalni diferenciaciji na obrobju
 Kočevske v zadnjih desetletjih 19. stoletja404–420
 Struggle for a School at Trava. On National Differentiation
 on the Outskirts of the Gottschee Region in the Final Decades
 of the 19th Century
- Janez **Mlinar**, Tone **Smolej**, Ljudmila Štrekelj, pozabljena
 prva slovenska doktorica zgodovine422–439
 Ljudmila Štrekelj, the Forgotten First Slovenian Woman
 with a Doctorate in History
- Gašper **Gabrijelčič**, The Origins of U.S. Bilateral Foreign Assistance.
 The Marshall Plan – A Benchmark for Contemporary
 U.S. Foreign Aid?440–469
 Začetki bilateralne zunanje pomoči ZDA.
 Marshallov načrt – zlati standard za sodobno zunanjo pomoč?

Zapisi – Notes

- Rok **Stergar**, Walter Lukan, zgodovinar dunajske šole
(ob njegovi osemdesetletnici)472–477
Walter Lukan, a historian of the Vienna School,
on the occasion of his 80th birthday

Jubileji – Anniversaries

- Osemdeset let prof. dr. Janka Prunka (Jure Perovšek)218–221
Janko Prunk – An Octogenerian
- Salvator Žitko – osemdesetletnik (Dušan Mlacović)222–224
Salvator Žiško – An Octogenerian
- Metod Benedik – osemdesetletnik (Bogdan Kolar)225–228
Metod Benedik – An Octogenerian
- 95 let dr. Eme Umek (Andrej Nared)480–483
On the Occasion of Dr Ema Umek's 95th Birthday

V spomin – In memoriam

- Ana Benedetič (Tatjana Dekleva)230–232
- Miloš Fon (Rajko Bratož)233

Kongresi in simpoziji – Congresses, Symposia

- Poletna šola Okoljska zgodovina in historična ekologija Dinarskega krasa
(Ljubljana, 25.–30. september 2023) (Brina Kotar)236–238
Summer School Environmental History and Historical Ecology
of the Dinaric Karst

Ocene in poročila – Reviews and Reports

- Žarko Lazarević, Marta Rendla, Janja Sedlaček, Zgodovina zadružništva v
Sloveniji (1856–1992) (Bojan Balkovec)240–242
- Ana Cergol Paradiž, »Bela kuga«: ilegalni abortusi in
zmanjševanje rodnosti na Slovenskem v obdobju
med obema vojnama (Irena Selišnik)243–245
- Daniel Siter, Rogaška Slatina pod kljukastim križem:
zdravilišče med okupacijo 1941–1945 (Tomaž Teropšič)246–248
- Robovi, stičišča in utopije prijateljstva. Spregledane kulturne
izmenjave v senci politike (Žiga Smolič)249–253
- Julie Rak, False Summit: Gender in
Mountaineering Nonfiction (Julija Šuligoj)254–258
- Herwig Wolfram, Rimsko cesarstvo in njegovi Germani:
priповed o izvoru in prihodu (Rok Ribič)486–489
- Lilijana Žnidaršič Golec, Metoda Kokole (ur.), Jurij
Slatkonja (1456–1522): od Kranjske do Dunaja (Janez Höfler) ...490–494
- Darja Mihelič, Obzorje duha Istranov zgodnjega novega veka.
Popis zapuščine premožnega meščana (1599) (Ignacij Voje)495–497

Sergije Dimitrijević, Tuji kapital v gospodarstvu bivše Jugoslavije
(Neven Borak)498–500

Janez Mulec, Življenjska pot matematika Iva Laha (Željko Oset)501–502

* * *

Navodila avtorjem prispevkov za Zgodovinski časopis259–262, 504–507
Instructions for Authors

Letno kazalo Zgodovinskega časopisa 78, 2024508–512
Annual Content of Zgodovinski časopis – Historical Review 78, 2024

ISSN 0350-5774

9 770350 577002

ZČ | Ljubljana | 78 | 2024 | št. 3-4 (170) | str. 263–512